

Cartea a apărut cu sprijinul financiar
al Ambasadei Republicii Cehe la București,
cu ocazia împlinirii a 50 de ani
de la evenimentele din august 1968

Zdeněk Mlynář

ÎNGHEȚUL VINE DE LA KREMLIN

Traducere din limba cehă
de Helianna Ianculescu

EDITURA VREMEA
BUCUREȘTI
2018

- Šilhán, V. 302, 312, 313
 Šimon, B. 141, 166, 224, 236,
 239, 254, 260, 274, 275, 279,
 284, 289, 307, 311, 319, 322,
 324, 325, 331, 333, 343, 347,
 348, 352, 367, 369, 377, 379,
 386
 Šimúnek, O. 146
 Široký, V. 30, 114, 337, 338
 Šling, O. 27
 Šorm, F. 174
 Šotola, J. 126
 Špaček, J. 154, 166, 167, 236,
 239, 260, 275, 283, 289, 311,
 319, 322, 324, 331, 333, 343,
 347, 348, 352, 367, 372, 376,
 377, 379, 380, 386
 Štrougal, L. 101, 113, 115, 120,
 144, 176, 298, 299, 300, 308,
 373, 374, 376, 377
 Štúr, L. 152
 Švach, E. 63, 64
 Švermová, M. 27, 63
 Švestka, O. 167, 171, 172, 207,
 208, 209, 210, 223, 235, 265,
 274, 275, 289, 290, 295, 306,
 318, 323, 325, 343
- T**
 Ťažký, A. 312
 Tito, I.B. 53, 242, 267, 362
 Tolstói, L. 36
 Troťki, L. 76
- U**
 Udalcov, I. 251
 Ulbricht, W. 238, 239, 240, 241,
 242, 251, 252, 260, 271
 Urválek, J. 63, 64
- V**
 Vaculík, M. 114, 166, 216, 217,
 219, 224, 260, 313
 Vedra, V. 101
 Vlasák, F. 175
 Vodsloně, F. 167
 Voleník, O. 177, 275, 289, 306,
 307, 318, 382
- W**
 Weber, M. 76
- Z**
 Zápotocký, A. 30, 31, 54
 Zrak, J. 312

CUPRINS

Prefață la ediția în limba cehă.....	5
Prolog la ediția în limba română. Un fraier care a pierdut.....	9
Prolog la ediția în limba cehă.....	19
I. DE LA HRUȘCIOV LA DUBČEK.....	49
II. „PRIMĂVARA DE LA PRAGA” ÎN LUMEA GUVERNANȚILOR	125
III. ÎN FAȚA JUDECĂȚII KREMLINULUI	228
Epilog la ediția în limba cehă.....	371
Epilog la ediția în limba română.....	389

era pentru noi, fără discuție, o politică de agresiune imperia-
listă nejustificată de nimic.

Ne închipuiam că situația internă din țările capitaliste
europene semăna cu cea din timpul protectoratului și de la
sfârșitul Primei Republici Cehoslovace înainte de München.
Pentru propaganda oficială era foarte simplu să răspândească
ideea că o criză economică, și implicit sărăcia șomerilor și
a muncitorilor, erau în general doar o chestiune de timp. Iar
oamenii mai vârstnici credeau ușor în asemenea prognoze,
deoarece erau întăriți de ultima lor experiență antebelică.

Eram convinși că și pe scară internațională repetarea isto-
riei din anii treizeci și un nou război puteau fi preîntâmpinate
doar prin victoria treptată a socialismului în toate celelalte țări,
potrivit concepției noastre. Toate acestea au atenuat în mod
esențial importanța motivelor care, pe baza propriei noastre
experiențe din domeniul politicii interne, ne ridicau semne de
întrebare în legătură cu unele componente ale crezului nos-
tru comunist. Dimpotrivă, problemele internaționale creau un
mare semn de exclamație, care ne impunea să ne întărim acest
crez.

I. DE LA HRUȘCIOV LA DUBČEK

În acest stadiu al evoluției mele m-a găsit anul 1956, care
a început cu raportul secret al lui N.S. Hrușcirov⁵ despre „cultul
personalității lui I.V. Stalin” și câteva crime ale acestuia, prezen-
tat la congresul al XX-lea al PCUS de la Moscova. Dezvăluirile
lui Hrușcirov, care în vremea aceea au avut efectul unei bombe
în mișcarea comunistă, m-au consternat și pe mine. Dar – și
acesta a fost rezultatul paradoxal al „școlarizării mele sovietice”
– eram totuși pregătit, în interiorul meu, într-o măsură mai mare
decât marea majoritate a tovarășilor din Cehoslovacia. Ultimii
doi ani petrecuți la Moscova după moartea lui Stalin puteau să
justifice bănuiala că exista posibilitatea ca Stalin să fie criticat
„de sus”, de către moștenitorii lui de la Moscova.

Am petrecut la Moscova luna martie 1953, când a murit
Stalin. Și tocmai în aceste zile, trăirilor mele de până atunci
li s-a mai adăugat o experiență nouă, și anume că în principal
Stalin fusese pentru sovietici un țar temut și în același timp
adorat: nu mai puțin, ci mai mult.

După ce la radio s-a anunțat că trupul lui Stalin este expus în
siciu la Casa sindicatelor din Moscova, în mod firesc m-am ală-
turat și eu multor studenți cehoslovaci și moscoviți și am intrat
în mulțimea celor câtorva sute de mii de oameni care voiau să

⁵ Nikita Sergheevici Hrușcirov (1894-1971) – om politic sovietic care
a condus Uniunea Sovietică în timpul Războiului Rece. Între 1953
și 1964 a fost secretar general al CC al PCUS și între 1958 și 1964
președinte al Consiliului de Miniștri. A rămas în istorie pentru că a
destalinizat Uniunea Sovietică, a obținut primele succese în domeniul
spațial și pentru mai multe reforme de un relativ liberalism. (n.t.)

il vadă pe Stalin. Nimeni nu ne-a dat instrucțiuni în legătură cu străzile pe unde va fi permis accesul la Casa sindicatelor și din această pricină sute de mii de oameni s-au înghesuit la întâmplare ca să ajungă în centrul Moscovei. Străzile de la periferie erau pustii și acolo nu se întâmpla nimic, dar, pe măsură ce te apropiai de centrul orașului, numărul străzilor și al străduțelor baricadate cu camioane, păzite de armată și de miliție, creștea, iar accesul era interzis. Lovindu-se de aceste obstacole, mulțimea a folosit metoda încercărilor și a greșelilor ca să găsească o cale permisă spre sicriul cu trupul neînsuflețit al Conducătorului. În felul acesta am ajuns și eu pe strada principală din inelul interior al Moscovei, singura stradă de unde drumul mergea înainte, transformându-se la un moment dat într-o coadă de câțiva kilometri, care înainta încet spre sicriu.

Această transformare a mulțimii într-o formațiune care trebuia să se ordoneze treptat cam pe patru rânduri amintea de atacul cazacilor țariști împotriva muncitorilor care demonstrau la Petrograd. Cordoanele de armată și miliție au împins pur și simplu mulțimea într-o singură parte a străzii. Aici erau așezate deja în rând camioane ocupate de armată și poliție, care delimitau spațiul dintre mijlocul străzii și zidurile caselor în care mulțimea trebuia să se încadreze încet. Mulțimea a rupt cordonul militar și a străpuns zidul de protecție format de camioane.

În aceste locuri a apărut miliția călare ca să facă ordine. Milițienii nu trăgeau cu arme de foc și nu spintecau cu sabia, cum făceau cazacii țarului, dar nici nu era nevoie. Zidul format de caii poliției înainta încet într-un șir compact împotriva mulțimii, corp la corp – și întrucât calul este mai puternic decât omul, animalele i-au împins pe oameni înapoi. Dacă întâmpinau rezistență, caii se ridicau în două picioare. La vederea copitelor animalelor deasupra capetelor, în oameni se trezeau instinctele atavice de autoconservare, astfel încât mulțimea s-a retras la fel de parcă împotriva avangardei s-ar fi intervenit cu săbiile. Iar acolo unde intervenția lor nu era suficientă, veneau în ajutor bastoanele de cauciuc ale călăreților.

Densitatea mulțimii a atins stadiul cunoscut de orășeanul care circulă într-un tramvai supraaglomerat, dar totodată cele câteva zeci de mii de oameni erau împinse din față și din spate de cai, de soldați, iar din părțile laterale de șirul de camioane și de zidurile caselor. Era frig și oamenii alunecau pe zăpada fleșcăită. Cel care cădea avea doar o mică speranță că se va mai ridica și nimeni nu putea să îl ajute în vreun fel. Niciodată nu a apărut un raport cu numărul oamenilor care au fost călcați în picioare, cu numărul de morți și răniți, astfel încât este greu să îți formezi o părere generală. Numai eu personal am văzut în acea noapte zeci de oameni răniți și căzuți în stare de inconștiență, dintre care unii își dăduseră deja duhul. Răniții și morții erau încărcăți în camioane, iar soldații și milițienii îi transportau treptat.

Locuri unde înghesuiala mulțimii depășea orice imaginație posibilă apăreau tot timpul și peste tot, acolo unde mulțimea trebuia să se îngusteze cu forța, și de asemenea acolo unde cordonul era rupt, iar armata și miliția călare refăceau „ordinea”. Aceste locuri puteau fi văzute de la distanță, deoarece dinspre ele se ridica în întuneric o coloană albă de aburi. Mulțimea a început să le numească „dopuri”, iar protestatarii au răspuns, intensificându-și la început presiunea în mod spontan, apoi deja ritmic, însoțiți de comenzile mulțimii „hei rup”. Am trecut fără să fiu vătămat de primul „dop” și în următoarele câteva ore prin alte câteva cincii. Nu am izbutit să trec de următorul, care nu era nici pe departe ultimul: am ajuns în rândurile din spate ale mulțimii, lângă zidul format de camioane. Era periculos, fiindcă mulțimea nu mă împingea în trupurile moi ale oamenilor, ci în ferecăturile metalice ale camioanelor înșirate pe părțile laterale. Cojocul meu cedase deja la cusături și se rupsesse, agățându-se de părțile metalice ale autovehiculelor. Deja nu mă mai mișcam, și eram rulat asemenea unui obiect în jurul părților laterale ale camioanelor. Îmi mai rămăsese doar o singură speranță: când voi fi dat de-a dura până pe capota care acoperea motorul, voi încerca să mă cațăr

pe ea și să sar în cealaltă parte. Această mișcare însemna însă că voi renunța să îl văd pe Stalin în sicriu, dar, în același timp, îmi dădea siguranța că eu însumi nu voi ajunge în sicriu. Am ales cea de-a doua perspectivă și am izbutit.

Mulțimea alături de care mi-am petrecut atunci ore în șir înainta, călcând peste cadavre, îndreptându-se spre sicriul cu trupul lui Stalin, și de fapt nici măcar nu se gândea la Stalin. Nu era o mulțime copleșită de tristețe, care întotdeauna îi disciplinează într-un fel pe oameni și elimină anumite reacții ale mulțimii. Acolo unde era loc mai liber se discuta și se făceau glume, la fel ca atunci când se merge la un meci de fotbal. În această mulțime oamenii furau, băgau mâna sub fustele femeilor, beau vodcă direct din sticlele ascunse în buzunare. Era o mulțime cimentată de voința de a nu scăpa un spectacol, indiferent că era o înmormântare sau o execuție. Am ieșit pe stradă, având în minte imaginile scenelor din filmele sovietice, unde oamenii disciplinați, copleșiți de durere se îndreptau spre sicriul cu trupul neînsuflețit al lui Lenin. Poate că și aceste scene au existat numai în film, iar în realitate situația a semănat cu cea de acum – deși îmi închipui că a existat o deosebire. Și anume faptul că ce am văzut atunci a fost cu siguranță aceeași masă de oameni care putea fi văzută cândva în Rusia la execuțiile publice, la încoronarea țarilor și cu alte prilejuri asemănătoare. Era o mulțime adunată la înmormântarea țarului.

Când m-am întors la căminul din Stromynka, după ora două noaptea, patru din cei șase colegi de cameră dormeau liniștiți, iar pe masă erau două sticle goale de vodcă. Unul dintre ei, trezit de sosirea mea, s-a uitat la cojocul meu zdrențuit și a zis: „Ești un tâmpit. Culcă-te, dimineață ia-ți pașaportul și du-te cu metroul în centru, coboară acolo și prefă-te că nu știi să vorbești rusește în afară de cuvântul „nacelnik” (șef, lb. rusă – n.trad.). Polițiștii te vor conduce la șeful lor și acesta te va duce la Stalin. Am ascultat acest sfat și așa am ajuns până la urmă la sicriul lui Stalin.

În zilele care au urmat morții lui Stalin, printre studenții sovietici și în opinia publică din Moscova s-a creat nu doar o atmosferă de doliu, ci una de șoc, însoțită de teama în fața viitorului. Din discuțiile cu prietenii sovietici am început să îmi dau seama că, de fapt, nu erau în stare să își imagineze ce se va întâmpla în continuare în țara lor. Nu era ceva declarat în mod explicit, dar începea să își facă loc bănuiala că, până la urmă, se va putea ajunge la modificări mari, fundamentale. În lunile următoare totul s-a intensificat, iar la sfârșitul anului, după arestarea și execuția lui Beria, a crescut numărul indiciilor care anunțau schimbarea întregii atmosfere. Teamă inițială în fața viitorului a dispărut, iar cauzele ei întunecate au început să capete contururi mai clare.

Tot mai limpede devenea faptul că și sovieticii pe care îi cunoșteam personal știau și bănuiau ce importanță avea, în realitate, în țara lor, atmosfera de teroare stalinistă mult mai mult decât bănuisem în relațiile cu ei, cât timp Stalin era în viață. În anii 1954-1955, despre toate aceste lucruri se vorbea tot mai deschis. Până și tonul din presă se schimbă: se scria despre nevoia unei „conduceri colective”, împotriva metodelor birocrăției sovietice, și despre nevoia de a avea o critică. Și, dimpotrivă, au conținut campaniile împotriva „cosmopolitismului”, iar atmosfera de suspiciune s-a destins. Ca un apogeu al acestei situații, Hrușciov a zburat la Belgrad, și imediat pe aeroport i s-a adresat lui Tito, care, până nu demult, fusese „agent al imperialismului” și un „câine sângeros”, cu vorbele „dragă tovarășe”. Din cercurile aparatului de partid, printre comuniști și în opinia publică răzbăteau tot mai des diferite informații care dovedeau că și acolo „sus” situația se schimba.

Raportul lui Hrușciov despre Stalin m-a uimit mai ales prin informațiile concrete pe care le conținea în legătură cu crimele aparatului sovietic de securitate, cu torturile și depozitiile forțate în procesele politice. Era ceva ce nu-mi puteam închipui până atunci și care, în același timp, se referea direct și la Cehoslovacia: căci pentru fiecare om care avea rațiune,

recentele procese politice erau puse într-o lumină în care noi, staliști convinși, nu le văzusem până atunci. În rest, linia politică a congresului al XX-lea al PCUS se încadra, în totalitatea ei, în direcția evoluției pentru care fusesem pregătit, măcar parțial, în timpul studiilor la Moscova, nefiind pentru mine un trăsnet neașteptat căzut din cer senin.

Pentru comuniștii convinși care trăiau în Cehoslovacia, situația era diferită. Atunci când, după o săptămână de la moartea lui Stalin, a murit și Gottwald, ca și cum prin trecerea lui neființă ar fi continuat atitudinea lui de supunere disciplinată față de Moscova, Zápotocký și Novotný au ajuns în fruntea Partidului Comunist Cehoslovac, dar componența biroului politic nu s-a modificat: era format din oamenii care, cu un sfert de an înainte de dispariția lui Stalin, ordonaseră execuția a unsprezece oameni din mijlocul lor. La doi ani după moartea lui Stalin a fost dezvelit la Praga un monument maiestuos al lui. După moartea lui Stalin și a lui Beria, în Cehoslovacia a continuat valul de procese politice și abia în anul 1954 a fost condamnat Gustáv Husák⁶ împreună cu grupul de „naționaliști burghezi slovaci” și tot în același an a mai avut loc ultima execuție din seria de crime justițiare politice. În vara lui 1955, Antonín Novotný a instituit linia dură a încheierii colectivizării în agricultură și s-a dezvoltat din plin mașinăria represivilor polițienești și juridice împotriva țăranilor care refuzaseră să intre în cooperative. Ideologia stalinistă de „ascuțire a luptei de clasă”, proporțională cu succesele socialismului, era în Cehoslovacia ideologia oficială a acelor vremuri. Moartea lui I.V. Stalin a însemnat de fapt pentru PCC apelul de a merge constant pe drumul acestuia, pentru a încheia opera răposatului „conducător al proletariatului mondial”.

M-am întors la Praga în vara anului 1955 și brusc am intrat într-o lume cu totul diferită decât cea pe care o părăsisem

⁶ Gustáv Husák (1913-1991) – politician cehoslovac de origine slovacă, înalt reprezentant al PC al Cehoslovaciei și al optulea președinte al Cehoslovaciei între 1975-1989. (n.t.)

cu cinci ani în urmă și decât lumea din care tocmai venisem. Dispăruse atmosfera acelei secte fericite de comuniști tineri convinși. Secretariatele unde lucrasem cândva, acum se certau între ele, se agitau și se transformaseră în cancelarii mult mai mari, în care lucrau salariați bine plătiți, unde domnea o ierarhie birocratică și se fabricau diferite note și directive. Nu îi cunoșteam deloc pe cei mai mulți dintre oamenii care lucrau în aceste cancelarii, și nici ei pe mine. Mulți dintre cunoscuții mei nu mai făceau parte din elita politică, iar unii fuseseră afectați în diverse feluri de epurările din anii precedenți. Și printre comuniștii tineri domnea o atmosferă de frică: deja nu mai vorbeau public despre ceea ce gândeau cu adevărat, ci doar în cercul foarte restrâns al prietenilor lor personali. Comuniștii înșiși își cenzurau gândurile și declarațiile. În general, domnea ritualul formal al loialității politice a cetățenilor, în spatele căreia se ascundeau și se lăsau doar bănuite divergențele și conflictele despre care încă din anul 1948 comuniștii discutau în mod public.

Era un lucru paradoxal, deoarece întoarcerea acasă a avut asupra mea, sub multe aspecte, același efect ca sosirea la Moscova cu cinci ani în urmă: ceea ce atunci mă frapase fusese între timp importat cu succes în Cehoslovacia. Și invers, în Moscova, în ultimii ani, unele dintre aceste caracteristici ale vieții politice importate la Praga au început treptat să erodeze mișcarea evidentă, dar lentă de sub suprafață. Comuniștii conștienți din Cehoslovacia se convingeau pe sine cu multă osârdie, printr-un sofism ideologic, că ceea ce se schimbase în viața lor era de fapt un progres revoluționar, deoarece în felul acesta se apropiau de idealul sovietic. Dar, în aceeași perioadă, la Moscova începuse deja să se discute cu jumătate de voce despre faptul că tocmai aceste trăsături reprezentau „deformări ale cultului personalității”. La început mi-a fost greu să vorbesc și să-i fac să înțeleagă pe prietenii și cunoscuții mei tot ceea ce trăisem eu de fapt în URSS și ceea ce trăiseră ei acasă în aceeași perioadă.

În această atmosferă, raportul lui Hrușciiov despre Stalin a avut efectul unei bombe printre comuniștii cehoslovaci. În fruntea PCC a produs un șoc, care a generat un val de discuții între comuniști. A fost de fapt prima discuție care a avut loc în partid din februarie 1948 care, în mod limpede, a dovedit cum s-a transformat fața PCC: acesta nu mai era un partid politic care să reunească oameni în mod voluntar, potrivit statutului lui, pe baza convingerii lor despre programul partidului. Era o organizație ce reunea oameni în funcție de relația lor cu puterea. Îi reunea, de fapt, pe adeptii ideologici ai puterii, dar în același timp și oameni simpli care aveau un avantaj de la această putere. Pentru funcțiile lor, propriile convingeri erau mult mai puțin importante decât relația pe care o aveau cu puterea.

În discuțiile declanșate de congresul XX al PCUS, în interiorul partidului s-au format trei grupuri principale. În primul rând, era grupul format din staliniștii convinși, care erau atât de strâns legați de faptele criticate și erau direct răspunzători de acestea, încât puteau să se mențină în continuare în funcțiile lor numai dacă ar fi izbutit să reducă la tăcere măcar pentru un timp valul critic. Pentru atitudinea lor de respingere a criticii stalinismului, la acest grup au aderat și mulți staliniști convinși care, de multe ori, nu erau direct responsabili de teroarea politică, dar erau de acord atât de profund cu întreaga politică a lui Stalin, încât nu puteau să își închipuie cum ar fi să se despartă de ea. Ei considerau critica lui Stalin ca fiind o expresie a ceea ce, până la urmă, se va dovedi o nouă „abatere” și încercare a „dușmanului de clasă” de a slăbi partidul.

Împotriva acestui grup se aflau cei care până atunci fuseseră și ei staliniști convinși, dar critica lui Hrușciiov îi impulsionase ca să își exprime toate îndoielile pe care începuseră să le aibă, în trecutul nu prea îndepărtat, în legătură cu justetea politicii partidului și a propriilor lor poziții. De obicei, ei nu erau direct răspunzători de faptele care constituiseră obiectul criticii stalinismului făcute de Hrușciiov. Dimpotrivă, unii dintre ei fuseseră afectați în diferite feluri.

Al treilea grup era format din membrii PCC care nu interveniseră în discuții, așteptând doar rezultatul disputelor. De cele mai multe ori, erau oameni care intraseră în PCC din motive conjuncturale și nu făceau parte din categoria carieriştilor care, din cauza unui zel exagerat, preluaseră și răspunderea personală pentru situația criticată. Și în trecut ei avuseseră o atitudine rezervată și făcuseră numai ce era necesar pentru a-și dovedi loialitatea față de putere, asigurându-și astfel niște cariere mediocre. Acest grup agreea, de fapt, în plan personal critica lui Hrușciiov, dar nu intenționa încă să își frigă degetele de dragul ei. Dacă ar fi trebuit să voteze, ei ar fi ridicat mâna pentru „linia congresului XX al PCUS”.

În general, în organizațiile PCC predomina atitudinea de susținere a politicii lui Hrușciiov. Distribuția de forțe era neuniformă în diferitele structuri ale partidului. În organele și în aparatul de partid superioare era mai puternic primul grup, respectiv grupul prostalinist, care era la fel de puternic și în rândul comuniștilor ce ocupau poziții importante în aparatul puterii. În mediul intelectual, și în general printre cadrele tinere ale partidului, era mai puternic grupul criticilor.

În timpul dezbaterilor care au avut loc în cadrul partidului comunist cehoslovac în primăvara anului 1956, nu s-au rostit cu voce tare îndoielile legate de trăsăturile fundamentale ale sistemului dictaturii politice a partidului. În mod axiomatic se pornea de la faptul că însăși conducerea unică a PCC în stat reprezenta condiția „construirii socialismului și a comunismului”. În același fel, practic, nu era negată teza că lupta de clasă presupunea o dictatură politică: existau dubii numai în legătură cu unele metode folosite în practică, mai ales dacă nu erau aplicate și împotriva comuniștilor înșiși.

Dezbaterea depășea aceste limite numai de puține ori, cel mai frecvent în cercurile de intelectuali, unde se puneau întrebări fundamentale privind imaginea falsă a realității create de ideologia stalinistă. În felul acesta se deschidea drumul către o discuție axată pe problemele esențiale ale sistemului ca atare